

KMECZKÓ SZILÁRD**EGY HÍRES MEGFIGYELŐ A XIX. SZÁZADBÓL:
SHERLOCK HOLMES***– Az egyoldalú mindentudás esete –*

Gyermekkorom rég elfeledett ifjúsági lapja folytatásokban közölte a Felvidék szebb napokat látott vármegyéihez és kastélyaihoz fűződő mondákat, mesés történeteket. A szerkesztők *Amiről a kövek mesélnek* cím alatt tették közzé az akkoriban igen közkedvelt sorozat epizódjait. A horizontot kicsipkéző, völgyek fölé meredő romokat a burjánzó vegetáció bár körbenőtte, de korántsem rejtette el. A régmúlt itt maradt beszédes nyomai önmagukat a látómező fókuszába helyezve bármely időben óhatatlanul megragadják a szemlélődő figyelmét. A történetek szerzője egyéb ráruházott feladat híján így „mindössze” precíz narrátorként elbeszélte és közreadta a kövek történetét, mintegy megismételve azt, amiről a kövek maguktól is beszélnek.

Sherlock Holmes vibráló aktivitása azonban a régmúltból érkező, a személyes identitást megbűvölő és megszilárdító üzenetek kezéből tölcserít formáló továbbítójával szemben nem csupán a „fül” megnyitására, majd pedig a történetmondásra – esetleg az ismételt történetmondás során keletkező hiátusok eltüntetésére – korlátozódó figyelmet előfeltételezi. Holmes pillantása árulkodó jelekké formálja a látómező szanaszét heverő dolgait. A táj és a kert, a kúria vagy éppen a ködös londoni sikátor bármely gázlángban imbolygó részlete potenciális jellel változik tekintete előtt. Néhány lépéssel a tettesek nyomában járva majdhogynem egyidejű az el- és a felfedés, az önmagát eltitkoló összekuszálás valamint a feltáró leleplezés. A nyomolvasás magában foglalja a jelként percipiálás mozzanatát, annak a lehetőségét, hogy a rejtély vonatkozásában a dolog olvashatóvá válik. A jel ugyanakkor az olvashatóság igen széles skáláján helyezkedhet el. Lehetséges, hogy a rekonstruált történet nem szippantja magába, amely így csakis azt követően kerekedik tovább, ha a kérdéses jelet további jelek már kellően körbeszórták, azaz megvilágították. Szemben a hozzánk szóló kövekkel, a rejtély esetében a részleteket meg kell munkálni, elő kell hívni, vagy ki kell lépni belőlük a jelentést. De ez már a klasszikus detektív módszerének része. A dolgok mint jelek csakis akkor mesélik el az utolsó pillanatig rejtélyesnek tűnő történetüket, ha jó kezekbe kerülnek: ha nem marad más választásuk.

Mindazonáltal a híres megfigyelő, akinek portréját röviden megrajzolni szándékozunk, fiktív személy. Kalandjairól egy másik fiktív személy, Watson doktor feljegyzései alapján értesülünk. Kalapunkat megemelve, ám egyúttal sajnálkozva vesszük tudomásul, hogy a diszkréciót, a detektívszakma vastörvényét mindkét Viktória-korabeli gentleman olykor még a törvény betűje fölé helyezve is betartja. A Watson történeteit publikáló Arthur Conan Doyle szövegeit olvasván konstatálhatjuk az elszomorító tény: bizony, számos, felettébb érdekfeszítőnek ígérkező kaland alighanem mindörökké rejtve marad előttünk. Olvassuk bár végig a detektív bravúrjait megörökítő novellák teljes sorozatát, ezzel még Watson jegyzetapparátusa felett sem szerzünk minden részletre kiterjedő áttekintést. Túl azon, hogy a jegyzetek nem minden esetet dolgoznak fel, az írásos emlékeztetők alapján megírt történetek némelyikének publikálására a sajtócenzor szerepét is kiválóan ellátó Holmes jóvoltából vagy egyáltalán, vagy sokéves késéssel kerülhetett csak sor. Az okok kevés kivételtől eltekintve számunkra majdhogynem érthetetlenek: intim részletek elhallgatása hölgyek kedvéért, urak lovagias, ám törvénybe ütköző tetteinek méltánylá-

sa, régi nemesi családok jó hírének megőrzése vagy a diplomáciai bonyodalmak elkerülésének ultima ratio-ként való elfogadása. Példának okáért, a szumátrai óriáspatkányokkal kapcsolatos kalandot ama titokzatos oknál fogva nem ismerhették meg a történeteket elsőként közreadó *The Strand Magazine* olvasói, mivel Holmes ítélete szerint még korántsem készültek fel e bizarr história befogadására.¹ Ez az eset azonban a maga élességében állítja eléink a detektív nyilvánossághoz fűződő, a tapintaton túlmutató ellentmondásos viszonyát és közvetve rámutat, hogy a Holmes-történetek korabeli olvasói a hasadékot jelentő szövegeken keresztül nézve a meseszerűen elbeszélte történetek erejéig társadalombírálatról mentes, jólesően borzongató pillantást vehettek a szűkösségénél fogva gyakorta elviselhetetlen világuknak – a rokon, a szomszéd, az ismerős világának – egy riasztóbb, cselszövéssel és durvasággal, olykor pedig borzalmakkal átjárt dimenziójára.

A Sherlock Holmesra vonatkozó ismereteink tehát óhatatlanul hézagosak. Annyit mindenesetre rögzíthetünk, hogy azt a néhány történetet leszámítva, amelyet Holmes egyes szám első személyben mesél el, minden tekintetben Watson feljegyzései szolgáltatják az egyedüli forrást. Holmes közvetlen megnyilatkozásai azonban nem tárják fel személyiségének, illetve módszerének korábban esetleg rejtve maradt részleteit. A korhológúnnyolódó Holmesnak a történeteket kiszínező, s ezért a tárgyilagosság és a tudományoság megkívánt mércéjén elbukó Watsonra kilótt nyilai ezekben az írásokban mint az elismerés köntösébe öltöztetett vissza-visszatérő rosszálló megjegyzések bukkannak elő. Az elbeszélő módszerét, a szöveg megkerülhetetlen stilizálását-megszerkesztését bíráló reflexiói, illetve az Edgar Allan Poe teremtette Auguste Dupinre történő – mégoly fitymáló – utalásai a szinte múlt nélküli detektívtörténetre mint sajátosan modern irodalmi műfajra, ezzel párhuzamosan pedig Holmes ízig-vérig modern karakterére irányítják figyelmünket. Egy bulvárhősére, aki irtózik a tömegkultúra felületességétől, valamint elzárkózik a befogadók-fogyasztók szűkös intellektusával történő, a nyomozás keretein túlmutató bármimű találkozástól.

Tagadhatatlanul olyan létformát jelenít meg, amelynek ellentmondásaival a szó szoros értelmében a szemünk előtt kísérletezik az elektronikus médiumok által ismertté tett jó néhány értelmiségi kortársunk. Conan Doyle akarva-akaratlanul alighanem saját Holmeshoz mint bulvárhőshöz fűződő ambivalens viszonyát ültette át a szövegekbe. Erre utalnak ugyanis azok a történeteket szövegen kívüli pozícióból bíráló megjegyzései, amelyekben visszatérő módon Holmest gúnyolva arról panaszkodik olvasóinak – Watson olvasóinak –, hogy nem bír a detektív valósággal hozzáértő figurájától megszabadulni. Hiába rántja magával a Reichenbach-vízesés mélyébe teremtője kezétől vezetette Moriarty professzor, a *The Strand Magazine* olvasói, egy évszázaddal a Dallas és Bobby Ewing előtt, visszakövetelik kedvencüket, aki három szövegbeli év után újra kilép a nyilvánosság elé. Az már a tömeghatás túlerejét mutatja, hogy mindeközben elfogadható alibit keresve, kényszerítve érzi magát a magyarázkodásra, hogy vajon mivel, illetve önmagához méltó, azaz az idő múlásának tőle joggal elvárható módoszatainak hódolva töltötte-e ki azt a három esztendőt, amelynek többszörösét a zúgolódó közönség végigböjtölni volt kénytelen.

A detektív mint számtalan angol család házibarátja ismét gyötörni kezdi Conan Doyle-t, és tovább rabolja idejét. A spiritualizmusra fogékony szerző ekkoriban ugyanis irodalmi átjárók kialakításával kísérletezik a transzcendencia felé, ám az ismert tájak határvidékét benépesítő teremtmények előtt, mint a természeti-tapasztalati világ cerberusa, Holmes minduntalan elreteszezi a kaput. Egy ismételt visszatérés vezet majd ahhoz a további furcsasághoz, hogy bár az I. világháború előestéjén az angol hadiflotta titkos kódjait kifürkésző német kém az immár megöregedett Holmes leplezi le, egy rákövet-

kező sorozatban mégis megfiatalodva lép olvasói elé. Tegyük hozzá: ekkor már végérvényesen leválva a szövegen kívüli időről, de mégiscsak mint az esetenaplók (*The Case Book of Sherlock Holmes*) alapján kirajzolódó megtévesztésig hús-vér szellemalak. Az illúziót a hosszúra nyúlt búcsú és az időközben eltelt évtizedek nosztalgiává szelídítettek-nemesítették. De ha emlékeink nem csálnak, az emlékezésbe ágyazottan ismertük meg Holmest már a kezdetek kezdetén. Mivel a történetek az emlékezés szerkezetébe íródtak, ezért olvasójuk minden időben az emlékezet irodalmi eszközökkel megteremtett aktusának résztvevőjévé vált. Generációk mesélték egymásnak a Holmes-történeteket, s kerültek egyre távolabb a szövegekben megörökített Viktória-kortól.

Mi sem mutatja jobban, hogy mennyire problematikus megragadni ennek a fiktív alaknak az „empirikus karakterét”, mint az, hogy Holmes figurája egyúttal számos filmes kísérlet ihletőjévé lépett elő. A későbbi filmek, jók s kevésbé sikerültek, mind újraértelmezik a régi történeteket, s bennük Holmes figuráját. A brit *Granada Television* mifelénk is méltán népszerű Sherlock Holmes-sorozata alighanem annak is köszönheti sikerét, hogy jó érzékkel aknázza ki a XIX. századi polgárvilág iránt érzett nosztalgikus vágyakozásunkat. Teszi ezt a díszletek részletekbe menően gondos kialakításával, a festői angol vidék s benne a klasszikus detektívtörténetek toposszá vált főúri kastélyainak, a polgárrá vált vidéki nemesek udvarházainak felvonultatásával, valamint Jeremy Brett és Edward Hardwicke teátrális mozdulatokban és túlhangsúlyozott gesztusokban gazdag, mesterkélt historizáló játékával. Mint az esetenkénti színpadi kellék szerepét kinövő közhelyek gondosan megkomponált láncolata – egy szép csipketerítőhöz hasonlatosan – egyszerre kelti fel a kiszámítható életmódot konstituáló szokások adta biztonságérzet és meghittség iránti vonzalmunkat, de egyúttal emlékeztet e világ végérvényes elvesztése fölött érzett elégtikus szomorúságunkra is. A filmsorozat epizódjai azonban alkalmat adnak az eredetileg a valóságosság határán egyensúlyozó, mára azonban romantikus meseként olvasott-nézett klasszikus detektívtörténet hőskorára való emlékezésnek is.

A Holmes-történetek mai olvasóit, akik Jeremy Brett Holmes-interpretációjától indítva ütök fel a kötetek fedelét, vajon mi köti össze a *The Strand Magazine* egykori népes olvasótáborával? Bár kétségtelenül rekonstruálható a szövegek alapján Sherlock Holmes „empirikus” alakja, ez az eredetit nélkülöző, szövegekből előlépő képmás nem szükségképpen egyezik a Sidney Paget korabeli illusztrációin felbukkanó figurával. Ezzel összefüggésben meg kell jegyeznünk: Holmes eltérő korokban más és más módon vetette ki hálóját gyanútlan olvasóira. A filmkockákon, majd multimédia-állományokon megőrzött és feltámasztott Holmes azáltal, hogy nagyrészt Brettnek köszönhetően mára túlélte Jeremy Brettet is, minden kétséget kizáró tanújelét adja annak: nem veszítette el vonzerejét, és napjainkban is él. Személyiségváltozása pedig arra hívja fel figyelmünket, mintha újragondolta volna a nyilvánossághoz fűződő viszonyát, hiszen tekintettel a fiatalok körében tapasztalt nagy népszerűségére és az ebből fakadó felelősségre, hajlandónak mutatkozott elhajtani házi szertartásainak egyik, korábban nélkülözhetetlen hitt kellékét, a morfiúmos injekciót.

Nekünk azonban nem a Holmes-figura változásait áll szándékunkban végigkövetni, hanem a szövegek alapján rekonstruálható „történeti” Holmest mint XIX. századi megfigyelőt tesszük a helyenként szándékaink ellenére iróniába hajló vizsgálódásunk tárgyává. Ennek során próbának vetjük majd alá Jonathan Crary látás-, illetve megfigyelőtörténeti rekonstrukciójának némely megállapítását.

Látástörténeti rekonstrukciójának sok szálon futó elemzéseiben Crary nem az ábrázolási módszerek történeti változásait tekinti át, hanem a látómező szerveződésének a mindenkori episztéméhez történő illeszkedését vizsgálja. A megfigyelő lehetőségeit feltáró kutatása ennyiben archeológiai. Mivel a XVII–XVIII. századi klasszikus megfigyelő XIX. században bekövetkezett radikális átalakulása áll figyelmének fókuszában, ezért a korszak nagy hatású metafizikai és ismeretelméleti szövegeinek elemzése kiegészül számos XIX. századi természettudományos, illetve a tudomány és a filozófia határterületeit taglaló mű ismeretelméleti és kultúrtörténeti szempontú vizsgálatával. Bár rögzíti a klasszikus és a XIX. századi fiziológiai megfigyelőt alakító szubjektumhatásokat, óva inti olvasóit attól, hogy tipológiáját többnek tekintsek, mint ideiglenes egységességet. Magyarozó stratégiájának mégiscsak központi eleméről van azonban szó, hiszen a domináns modelleknek szembeszegülő esetek bemutatását éppen e modelleket implikáló uralkodó diskurzus- és gyakorlatthalmazok irányából tartja csak elképzelhetőnek.²

A látás klasszikus modelljének metaforája a karteziánus camera obscura. A klasszikus megfigyelő az elsötétített dobozban helyet foglaló, környezetéről leválasztott személy, aki a camera nyílásába helyezett lencsén áthatoló fénysugarak fehér felületen kialakított képét vizsgálja. A karteziánus megfigyelő érzékei egységes logika alapján működnek, így a tapintás érthetővé tehető a látás mechanizmusa alapján. Ez utóbbi magyarázatát rögzíti a camera obscura felépítése és működése. A klasszikus tudás mint karteziánus tábla, a felírás egységes rendjeként válik megragadhatóvá. A látás (megismerés) metaforájaként tekintett camera obscura szubjektumformáló hatásai a következők:

1. individuáció: a környezetétől elszigetelt, független megfigyelő kialakítása,
2. a camera sötét tere lehetővé teszi, hogy a megfigyelő rendezhesse és megtisztíthassa a külvilág „ezerféle” darabkájához fűződő viszonyát,
3. a megfigyelő teste nem vesz részt a látás aktusában, ezért a látásról szóló diskurzusokban nem játszik szerepet a test fiziológiájának produktivitása, továbbá működésének esetlegességei is figyelmen kívül hagyhatók.³

A látásról szóló klasszikus diskurzus átalakulása, s ezzel a camera obscurának, mint a látás metaforájának lebontása kezdődik meg a XIX. század első évtizedeiben. A régítől radikálisan eltérő szubjektumformáló hatások a század második felére kialakítják a szubjektív (fiziológiai) megfigyelő új modelljét. Ennek jellemzői:

1. érvényüket veszítik a kint/bent (külvilág/leválasztott tér) camera által rögzített klasszikus viszonyai,
2. a klasszikus episztémé metaforájaként tekintett egységes karteziánus tábla szintén érvényét veszíti, ennek következményeként az érzések kiszakadnak a camera igazságot konstituáló rögzített viszonyrendszeréből,
3. a testi folyamatok a látás (megismerés) kiiktathatatlan részévé válnak, a test mint homályos közeg felváltja a camera áttetsző viszonyait,

Az ízig-vérig modern nagyvárosi nyomozó – Sherlock Holmes – vajon mennyiben tekinthető a Crary által rögzített értelemben modern megfigyelőnek?⁴ Netán kibicsaklik-e Crary látástörténeti koncepciója vagy sem, amennyiben Holmes figurájára alkalmazzuk?

Mivel a kérdést nem tekintjük költőinek, ezért nem is tehetjük meg, hogy Holmest mint megfigyelőt, engedve az időpontok diktálta kényszernek és Crary figyelmeztetésének, eleve a szubjektív megfigyelő irányából vegyük szemügyre. E helyett vizsgáljuk meg inkább Holmes vonatkozásában a két modell egymásnak ellentmondó elemeit.

A detektívtörténetek megengedik-e vajon Holmes környezetről történő leválasztását és „fekete dobozba” rejtését? A választ két irányból közelíthetjük meg:

1. Miképpen jelenik meg a nagyváros és a vidéki táj a történetekben, illetve rendelkezik-e a környezet az elbeszélő szándéka szerint történeteszerző erővel?

2. A felderítés módszere miképpen pozicionálja környezetéhez képest a detektívet?

Már néhány történet elolvasását követően világossá válik, hogy a rejtély, s így a nyomozás helyszínének megválasztása gondos mérlegelés eredménye. Eltekintve *A brixtoni rejtély* (*A bíborvörös dolgozószoba*), *A Négyek jele* valamint *A félelem völgye* című regények esetében a kötetek terjedelmének meghatározó részét kitevő, a rejtély előtörténeteként értett, Amerikában, illetve Indiában játszódó elbeszélésektől, a cselekmény minden esetben angol környezetben bomlik ki. Holmes és Watson a ködös londoni labirintusban valamint régi vidéki udvarházak és kastélyok környékén nyomoz. Az angol vidéket valamint a kúriák és kastélyok kertjét, illetve belső tereit leíró beszámolók legalább annyira magukkal ragadóak, mint a cselekmény legizgalmasabb pillanatai.⁵

Watson örömmel legeteti szemét a vidék panorámáján, és szívesen tesz hosszú sétákat a vidéki tájban. Holmest azonban hidegen hagyja a természeti képződmények, az elszórt falvak vagy a tájból kiemelkedő udvarházak Watson felé békét sugárzó festői idillje. A gyakran vonatablakból, ritkábban pedig fogatról szemlélődő Watson természetleírásai még némely félelemkeltő, zord vidék esetében is az elbeszélő elragadtatottságának, az angol tájjal való érzelmes találkozásának megörökítői.⁶ Tekintet nélkül arra, hogy éppen szorongásaitól vagy félelmeitől gyötörve, szelíden kontemplálva vagy esetenként rajongva, Watson mindig a tájban kószál, és a tájban utazva szemléli a tájat. A lüktető nagyváros piszkát és ricsaját feledni próbáló és az idillt olykor naivan meglelni vélő Watsonnal szemben Holmes inkább ijesztő benyomásoktól indítva, semmint érzelemmentesen, de végeredményét tekintve kiábrándítóan nyilatkozik az angol vidékről.⁷ Nem csupán eltörli a vidék és a nagyváros lényeginek hitt különbségeit, hanem visszájára fordítja a „takaros, romlatlan vidék” és a „lélektelen nagyváros” felületes szembeállítását.⁸ Talán még annyira sem leli meg az otthonát London határain kívül, mint a nagyvárosi első emeleti bérlakásban. A táj, legyen elragadó vagy hátborzongató, nem több Holmes szemében, mint a nyomozás terepe. A szüklátóköri mestereként minden egyéb vonatkozást kiiktat, legyen szó akár saját legalapvetőbb komfortigényéről is. Környezetével rendkívül szűk csatornán keresztül érintkezik.

Meggyőzően példázzák állításainkat a sátán kutyája utáni nyomozás idején a lópvidéki kőkunyhóban remeteként eltöltött napok, amikor is nem csupán a holdbéli táj ridegségétől függetleníti magát, hanem inkognitóját megőrzendő, a történelem előtti kőkunyhó, illetve az éjszakai lópvidék elzárt terébe visszahúzódva a regény cselekményét alakító szereplők számára tökéletesen észrevehetetlenné válik. Az így felfogott camera obscura dobozába visszavonult megfigyelő jórészt Watson tényközlő levelei alapján deríti fel a bűntény előkészületeit. A részletekbe menő táj- és épületleírások tehát Watson érzelmeit és kötődéseit tükrözik. Ezek előterében válik felismerhetővé az apró részletek zseniális, ám vegytisztán racionális megfigyelőjének Watson hétköznapi, józan, emóciókkal átítatott megfigyeléseire való vaksága.

A holmesológia a rejtély felderítése során követett eljárásról egybehangzóan nyilatkozik: Holmes módszere deduktív, analitikus. A Scotland Yard nyomozójának véleménye

szerint viszont a kelleténél teoretikusabb és fantazmagórikusabb.⁹ Észrevehető azonban, hogy a nyomozásnak majd minden esetben két szakasza van:

1. Az első felvonás, a klasszikus karosszéknymozás a Baker Street 221/b első emeleti szobájában zajlik. A panaszosok beszámolóí alapján Holmes felállítja hipotézisét.

2. A felderítés további lépései már a terepen bontakoznak ki. Ennek során a hipotézis kisebb-nagyobb korrekciókat követően tapasztalati igazolást nyer.¹⁰

Míg a magabiztos karosszéknymozás példájával találkozunk *Az eltűnt menyasszony* című történetben¹¹, addig a kezdeti adatok tévedésen alapuló értékelését láthatjuk *A pettyes pántban*.¹² A kandalló mellett szövögetett elméletek azonban sosem merő spekulációk, a legátfogóbban tekintett hagyomány talajából nőnek ki és meghatározott maximák irányítják. Ez az elméleti, spekulatív módszer tehát ezer szállal kötődik a tapasztalati mezőhöz. A kapcsolódási pontok a legfelszínebbnek tekintett hétköznapi szokásoktól-divatoktól a bűnügyi krónikák és a kísérleti természettudományok alapos ismeretén keresztül a jellemolvasásig, az emberi kapcsolatok értékeléséig valamint meghatározott analógiák felismeréséig terjednek.

A legegyszerűbbnek tűnő tényeknek is alig belátható mélységük van, ezért elemzésüket kellő empátiával és hozzáértéssel, a lehető legtöbb tudásformától felvértezten egyetlen célra fókuszálva kell elvégezni. A módszer idealizált esetét példázza az a biológus, aki mindössze egyetlen csont beható vizsgálata alapján képes összeállítani az állat teljes leírását. A tökéletes következtetésre abban az esetben nyílna tehát lehetőség, ha egy tetszőleges tény minden vonatkozása tekintetében feltárulna előttünk. Ekkor ugyanis mind az előzmények, mind pedig a következmények láncolatát rekonstruálni tudnánk.

Miképpen lehet vajon felkészülni az így felfogott mesterségre? Ki kell alakítani a minden elképzelhető ismeret egyetlen célra vonatkoztatásának képességét. Ez az eszményi állapot természetesen csak aszimptotikusan érhető el, de ennek fényében érthetővé válik Holmes személyiségének, sok mindent tudásának idegesítő egyoldalúsága: „Az persze nem elképzelhetetlen, hogy valaki birtokában legyen mindazon ismereteknek, amelyeket munkája során valószínű haszonnal forgathat, s én is valami ilyesminek az elérésére töreksem. Ha jól emlékszem, ön egy alkalommal, még barátságunk kezdetén, igen pontosan megjelölte egyéniségem határvonalaikat.”¹³ A koherencia meglátásának képessége a töredékes ismeretek és a szándékosan összekuszált kapcsolatok zürzavarában előfeltételezi az aktivitás professzionális egyoldalúságát, monomániáját. Hatékonyság és magas fokú specializáció – legyen szó akár az egyetlen perspektívába kényszerített sokféle tudásról – kéz a kézben járnak. A tények mérlegelése, újracsoportosítása, illetve annak a nézőpontnak a küklópszszemmel történő felkutatása, ahonnan tekintve a tudás távoli elemei beleszőhetővé válnak ugyanabba a racionális hálóba, a tudás kartéziánus táblájának újraalkotását eredményezik. A camera obscura doboza leggyakrabban persze a Baker Street 221/b nap-pali szobája¹⁴, de valójában a holmesi camera egy hordozható doboz, amelyet Holmes mesterségesen von maga köré, épít fel minden olyan esetben, bárhol is tartózkodjon, amikor a maximális koncentráció állapotában az ismeretek tapasztalati bázisának intellektusa általi megmunkálását, a múlt egy darabkájának értelmi megismerését kísérli meg.¹⁵

Holmes módszerével kapcsolatos a történeteknek az a lényegi vonása, hogy sosem tudjuk gondolatait valós időben, kialakulásuk folyamatában megfigyelni. A felfedezés és a bizonyítás számunkra különválik. Watsonnal egyetemben az olvasó a bizonyításba vagy legfeljebb a leleplezést megelőző pillanatok titkaiba nyer ily módon bepillantást. A szövegnek ez a sajátsága Watsont mint hiteles dokumentátort dicséri.¹⁶ Megérteni Holmest tehát egészen mást jelent, mint rekonstruálni tudni a bűntényt. „Nem, nem; én sosem talál-gatok. Ez utálatos szokás, amely megrontja a logikus gondolkodást.” – állítja Holmes *A Négyek jelének* első fejezetében.¹⁷

Valójában ez így nem igaz. Holmes ugyanis találgat, csak hogy semmiképpen sem vaktában teszi ezt. A megértést előhívó intuitív következtetés nem formalizálható ugyan, sőt gyakorta még explicitté sem tehető, de ettől még nem megalapozatlan. A felfedés varázstalanítani látszik a módszert, holott ugyanazon a példán, irreverzibilis lévén, már nem lehet többé gyakorolni a következtetésnek ezt a típusát. A megértett eset mint koherens entitás a felismerés pillanatától kezdve – polányiánus nyelven mondva – fókuszálni fogja a figyelem járulékos elemeit. Watsonhoz hasonlóan többé nem tudunk titokként tekinteni rá: „Az egész megmagyarázhatatlan, szövevényes ügy egyszerre értelmet kezdett nyerni a számomra. Mint mindig, most is az jutott az eszembe, hogy vajon korábban miért nem láttam ilyen tisztán magam is.”¹⁸ Éppen formalizálhatatlansága miatt, mint azt Holmes esetei is mutatják, kockázatos így következtetni, de a hipotézishez, azaz új ismerethez nem vezet más út. Ha Charles Sanders Peirce után abdukciónak nevezzük a hipotézisalkotást¹⁹, úgy megállapíthatjuk, hogy a nyomozás nem más, mint az adatgyűjtés valamint az abduktív és a deduktív következtetések ismételt végrehajtása. Csak hogy ezzel egy jöttányival sem kerültünk közelebb Holmes gondolkodásához. A maximák ismerete ugyanis nem vezet el a gyakorlati tudás, a megfigyelés és a következtetés Holmes szerint személylén túlmutató módszerének elsajátításához.²⁰

Akár eredményre vezet a karosszéknymozás, akár nem, a hipotézist minden esetben próbának kell alávetni. Az első esetben a feladat a Scotland Yardra is átruházható. Jellemző azonban, hogy a kezdeti hipotézis mindössze ideiglenes státusszal rendelkezik, amelyet további tények vagy megoldássá változtatnak, vagy pedig megcáfolnak. Amennyiben nem akarjuk a tényeket kifacsarni és nyakatekert módon beleerőszakolni az elméletbe, akkor a terepen kell folytatni a nyomozást. A különc detektív kénytelen emberek közé menni, és alkalmasint beszélgetésbe bocsátkozni a helybéliekkel. Aktivitása ilyenkor zavarba ejtő módon az intenzív társasági életet imitálja, azonban agyafúrt, tettezett beszélgetéseit kizárólag a nyomozás részének tekinti. Az olyan esetekben válik ez nyilvánvalóvá, amikor a csevegést immáron nem motiválja a megoldás keresése. A detektív ekkor – elfeledve most a későbbi bűnügyi történetek elkoptatott toposzát – a szó szoros értelmében kopóvá változik át.²¹ A környezettel való érintkezés tehát vagy nagyon szűk keresztmetszeten történik, vagy pedig egész egyszerűen fel lesz függesztve.

Conan Doyle ezek szerint nem vett volna tudomást a Crary által elemzett, populáris kultúrában is kimutatható megfigyelőt ért átalakulásokról? Szó sincs róla.

A Holmes-történetekben kiemelkedő szerepet játszik az időjárási jelenségek valamint a láthatósági viszonyok leírása. Sokszor a rejtvényfejtés nehézségeit és kilátásait is a meteorológia területéről kölcsönzött metaforák segítségével ábrázolják. Nyoma sincs nála a látómező áttetszőségének. A léggör a benne szakadatlanul végbemenő átalakulásokkal anyagszerűvé válik. A derült idő, a látómező ragyogása mindössze a közeg sűrűségének átmeneti felritkulását jelenti, a homály egy fokozatát. A gázlámpák imbolygó fényének gömbjei, mint a lokális láthatóság kis terei, a dolgoknak sajátos minőséget kölcsönöznek. Az érzékeket érő benyomások gyorsan változó impressziók, mélység nélküli felületek.²²

Rejtőzik-e vajon a kaleidoszkópszerűen felvillanó, önmagukat megsokszorozó érzéki benyomások fátyla mögött racionálisan megragadható fundamentum? Alighanem eltűnőben van, hiszen mint Watson beszámolóí mutatják, rendkívüli alkalmakkor, hatalmas energiák árán küzdhető csak ki a világ egy-egy szeletének racionális rekonstrukciója. Két nyomozás között Holmest a lét elviselhetetlen könnyűsége, a kisszerűség, saját testiségének tolakodó közelsége valamint az alaptalanság, az alapzatukról levált dolgok amorf áramlásának tapasztalata kínozza.²³ Karosszéknymozások idején, értelmi megismerésről lévén szó, ügyet sem vet az ablakból megfigyelhető dolgokra. Bámészködés az utca forga-

tagára emésztő üresjáratok alkalmával a camera obscura, az otthonosságát elvesztő szoba széthullásának biztos jele. Az érzékek közvetítette benyomás ugyanis minden esetben valami ehhez hasonló: „A világ képe nagyon is borzalmas, elszomorító és lehangoló! Nézz csak, hogy ereszkedik lefelé az a sárga köd, és hogy telepszik meg a fekete házakon! Milyen reménytelen, nyomorult és hétköznapi minden!”²⁴

A minden konkrét ok nélküli szorongás, a feleslegesség és jelentéktelenség okozta gyötrelmek mind-mind a modern létezés alaptalanságának tükröződései. Holmes ízig-vérig modern nagyvárosi különc, aki a létezés otthontalanságával szemben rafinált illúziókeltéssel védekezik. Egyedülként a világon foglalkozást teremt magának. Legfelső fellebbviteli fórumként működő független tanácsadó detektív (consulting detective) lesz, akinek látását nem (de)formálja a dolgok hivatalnoki intézése, cselekvőképességét pedig nem korlátozza a hivatali hierarchia és a szolgálati szabályzat. Nyomozó és ítélkező lesz egy személyben, ami sokkal problematikusabb, lebegő pozíciót kölcsönöz neki, mintha a jogrend értelmében felfogott igazság alázatos szolgáljaként viselkedne.²⁵ Miközben érvényre juttatja az igazságot, betör, zsarol, bosszút forral, és zsarnoki természetének engedve mindebbe ráadásul még barátját is belerángatja.

A nyomozó Holmes pozíciójára vitathatatlanul ráillik Crary camera obscuráról adott leírása: „Locke szövegében máshol a kamra fogalma másik jelentést kap: azt, amit a 17. században *in camera* lenni jelentett, egy bíró vagy címzetes személy szobájában tartózkodni. (...) Locke egy új törvénykezési szerepet is ad a camera obscurán belüli megfigyelőnek. (...) [A] camera obscura a szubjektum számára lehetővé teszi, hogy biztosítsa és rendben tartsa a külső világ és a belső reprezentáció közötti megfelelést, és kizárjon mindent, ami rendetlen vagy szabálytalan.”²⁶ A külső világ és a belső reprezentáció megfeleltetése nem más, mint Holmes törvénykezési eljárásokon túlmutató Igazságának az érvényre juttatása, amelynek egy alkalommal – példátlan eset! – karikatúraszerű bírósági eljárás lefolytatásával kvázi-hivatalos keretet kölcsönöz. Ez volna hát Sherlock Holmes, a tudományos detektív ravaszul működésbe hozott metafizikája, ahol is a múlt egy darabkájának racionális rekonstrukciójára irányuló megismerés valamint annak legkevesbé sem szubjektív módszere végső soron a moralitásban alapozódik meg. Egy illúzió segíti hozzá, hogy sok bűnös illúziókeltés leleplezőjévé legyen, aki Isten és ember között lebeg, amolyan itt felejtett, korlátozott hatóképességű helyi istenségként.²⁷ Alighanem éppen ebben rejlett a Holmes-történetek csábereje, s ebbe ágyazódott bele a pozitív tudományokhoz akkoriban még társított korlátlan lehetőségek eszméje is.

Jonathan Crary arról beszél könyvének egy pontján, hogy a 19. század kultúráját átjárja a mulandóság gondolata. Charles Meryon képeivel kapcsolatban megjegyzi, hogy „Meryon nem munkáinak formai vagy ikonográfiai tartalma miatt tölt be fontos szerepet, hanem mert a modernizáció korai megrázkódtatásaira reagáló sérült érzékelést jelzi. Meryon zavaró képei a középkori Párizs sziklaszerű mozdulatlanságáról a második birodalom városi megújulásának kezdetét jellemző megsemmisített térhalmazok 'utóképeként' értelmezhetők.”²⁸ A retinális utókép egy ideig még rögzíti mindazt, ami eltűnt, elpusztult, hiányzik. Sherlock Holmes megköltött figurája a Rend eltűnő világának még éppen látható utóképét idézi szemünk elé. Olyasmiről tudósít, amit legfeljebb hiányában ismerünk, de éppen ez teremt meg annak lehetőségét, hogy a sokadik újraolvasás alkalmával is a lélek egy fajta orvosságaként vehessük kézbe a barátságatlanságában is szeretnivaló, bizarr szokásaihoz való ragaszkodásában pedig excentrikus nagyvárosi daimon lovagias történeteit.

JEGYZETEK

¹ A lejegyzett, ám a kötetekből kimaradó történetek egész sorát rekonstruálhatja a türelmes olvasó. Alighanem az idők végezetéig homály fedi a Paradol terem esetét, akárcsak a luxusklubot működtető Mükedvelő Koldusok Társaságának érdekesnek ígérkező históriáját, hacsak meg nem írja valaki az elsüllyedt, de apokrifként újjászületni képes történeteket.

² vö: Cray 1999, 20. o.

³ vö: Cray 1999, 55-56. o.

⁴ Minden Sherlock Holmes-szal kapcsolatos megállapítás túllép Holmes személyén, mivel egy típuszerű figurára vonatkozik, amennyiben a Holmes-történeteket A. C. Doyle – az ősforrás – E. A. Poe három Dupin-történetére írt variációsorának tekintjük. Sőt, Holmes figurája alighanem erős redukció eredményeképpen ragadható csak meg egy majd fél évszázaddal megkéssett, némileg modernebb Dupinként, ugyanis karakterébe felszívódott számos további nagy előd – mint Cuff őrmester (Wilkie Collins) és Lecocq (Gaboriau) – meghatározó jellemvonásának némelyike is. (vö: Škvorecký 17-18 o., 36. o., 39. o., 45. o.) Holmes Dupin megfigyelőképességét lekicsinylő megjegyzései, valamint teljesítményét „ujjgyakorlat” gyanánt megismétlő demonstrációi nem szétzilálják a leszámrazási vonalat, hanem sokkal inkább láthatóvá teszik. (vö: *A brixtoni rejtély*. Doyle 1994, 38-39. o. valamint *A rejtelmes doboz története*. in: Doyle 2001, 247-248. o.) A Holmes-történetek érdekessége, hogy szerzőjük nem csupán határozott értékhierarchiát állít fel detektívtörténetei és „komolyabb” történelmi tárgyú írásai között, hanem ironikusan, a történetek hézagaiba csempészve hol az egyik potenciális áldozat, hol egy felügyelő, hol Watson, hol pedig Holmes útján olykor ki is nyilatkoztatja lesújtó értékítéletét. (Sir Henry Baskerville: „Úgy érzem magam, mint aki egyszerűen belesétált egy ponyvaregénybe (...).”, *A sátán kutyája*. in: Doyle 2001, 27. o.; MacDonald felügyelő: „Nemigen becsülöm a regények detektívjeit, mindíg mindent megoldanak, de nem derül ki, hogyan.”, *A félelem völgye*. in: Doyle 2001, 129. o.; Watson: „[V]isszatértem a szállodába, leheveredtem a díványra, és megpróbáltam elmélyedni egy ponyvaregényben. A történet satnya kis bonyodalma azonban oly vékonyka volt ahhoz a sűrű szövevényhez képest, amelyet mi bogozgattunk, hogy figyelmem a meséről állandóan a valóságra terelődött” – meséli a ponyvahős., *A Boscombe-völgyi rejtély*. in: Doyle 1987, 73. o.; Holmes: „Ugyan, kedves barátom, mit érdeklik az olvasókat az elemzés és a dedukció árnyalatai! A nagyérdemű, de figyelmetlen közönség még egy pincért sem ismerne fel a lúdtalpáról, vagy egy szedőmestert a bal hüvelykujjáról.”, *A Vérbükkös tanya*. in Doyle 1987, 224. o.)

⁵ „Néhány perc múlva el is értük a főkaput; rácsozata mesébe illő fonadéka volt a kovácsoltvas rudaknak. A kaput kétoldalt ódon, penészfoltos oszlopok szegélyezték, fölöttük egy-egy vadkanfő – a Baskerville-ek családi címere. A porta maga nem volt több fekete gránittömbök és csupas, előmeredő gerendák halmozásánál, de vele szemben már ott állt egy új, még befejezetlen épület, Sir Charles Dél-Afrikában szerzett aranyainak első gyümölcse.” (*A sátán kutyája* 43. o.) „Az ebédő (...), amely szintén a nagyteremből nyílt, megint csak tele volt árnyal és melankóliával. (...) Fejünk felett fekete gerendák húzódtak, befüstölt mennyezet sötétlett köztük. (...) A falról, az Erzsébet-kori lovagtól kezdve a Regency arslánjáig, ősök fakó, kosztümös sora bámult le ránk: néma jelenlétükkel szinte megdermesztettek bennünket. Alig szólunk egymáshoz, s ami engem illet, őszintén örültem, amikor bevégeződött a vacsora, s végre átvonulhatunk a modernül berendezett biliárdterembe, és rágyújthatunk.” (*A sátán kutyája* 45. o.)

⁶ „Az utat dimbes-dombos legelők szegélyezték, kontyos öreg házak kukucskáltak elő sűrű, zöld lombok közül, de a békés, napsütötte táj mögött a késő délutáni égboltra rajzolódva, sötét mementóként kísértett a lánypidék komor vonulata, amelyet éles fogak módjára szaggattak darabokra a háborzongató sziklák.” (*A sátán kutyája* 41. o.)

⁷ „Másnap tizenegykor már jócskán úton voltunk Anglia hajdani fővárosa felé. Holmes először beletemetkezett a reggeli lapokba, de amint átértünk Hampshire grófságba, félredobta őket, s a vidéket kezdte csodálni. Gyönyörű tavaszi nap volt, a kék eget apró fehér felhőfodrok pettyezték, amint nyugatról keletre sodródtak. (...) Ahogy haladtunk előre, a friss, zöld lombok között fel-felbukkantak a tanyák piros-szürke tetői, végig, egészen az Aldershot körül hullámozó dombokig. – Hát nem szépek és üdék? – kiáltottam föl a Baker Street ködéből kiszabadult ember lelkesedésével. Holmes komolyan ingatta a fejét: – Tudja, Watson, az én gondolkodásmódomnak az az átka, hogy mindent a saját mesterségem szemszögéből mérlegek. Magát csodálattal tölti el ezeknek az elszórt tanyáknak a bája. Nekem viszont csak az jut róluk eszembe, milyen könnyen lehet büntényt elkövetni az ilyen elhagyatott helyeken.” (*A Vérbükkös tanya*. in Doyle 1987, 230-231. o.)

⁸ „Ő (*mármint Holmes – K. Sz.*) csak ötmillió ember között érezte jól magát, ezek között törtetve, szaladgálva, hogy valami meg nem fejtett bűnt kutathasson közöttük. A természet megbecsülése nem talált helyet számos tehetsége között, az egyetlen változatosságot az örök egyformaságban csak a fivéréhez tett vidéki látogatások szakították meg.” (*A rejtelmes doboz története.* in Doyle 2001, 247. o.) Variációk ködre: 1. A nagyvárosban: „Az 1895. esztendő november havának harmadik hetében vastag, sárga köd ereszkedett Londonra. (...) Amikor (...) negyedszer láttuk már reggelink befejezése után a mocskos sárgásbarna tömeget ablakunk előtt, amint olajos cseppekkel borítja be az ablaküveget – barátom türelmetlen, tettere vágó természete nem bírta tovább a szürke jelent. (...) –Nézzen csak ki ezen az ablakon, Watson. Hogy tűnnek fel a sötétségből az alakok, aztán elsuhanak, és ismét elmerülnek benne. A rabló vagy gyilkos úgy száguldozhat ilyenkor Londonban, akár a tigris a dzsungelben, láthatatlan addig, amíg nem ugrik, s azután is csak árnyképpen tűnik fel az áldozat előtt.” (*A Bruce Partington-tervek elrablása.* in Doyle 2001, 277. o.) 2. A lópvidéken: „A köd előbb csak a ház sarkait tapogatta végig két előrenyúlt karjával, majd lassan egyetlen sűrű tömeggé egyesült, és birtokba vette az egész földszintet. Az emelet meg a tető úgy húzott ezen a ködtengeren, mint valami kísértethajó. (...) A ködtenger belsejéből halk, új nesz hatolt hozzánk. Topogó, siető lábak zaja közeledett. (...) Kezem görcsösen markolta meg pisztolyom agyát, s úgy éreztem, tüstént eszemet vesztem... Oly szörnyű volt a látvány, amely a ködfelhő belsejéből előugorva lepott meg bennünket!” (*A sátán kutyája* 106-107. o.)

⁹ vö: *A Rőt Liga.* in Doyle 1987, 58. o.

¹⁰ „– Miért nem oldod meg te magad ezt a feladatot, Mycroft? Te éppen úgy meglátod a dolgokat, akár csak én. –Az lehetséges, Sherlock, itt azonban a részletek megállapítása körül forog minden. Add át nekem ezeket a részleteket, és én ebből a karosszékéből egy kitűnő szakértői véleményt mondok az esetről. De hogy én ide-oda szaladgáljak, keresztkérdéseket tegyek fel a pályaeöröknek, aztán meg hasra fekszenek a nagytómmal a szememen – óh, ez nem nekem való foglalkozás.” (*A Bruce Partington-tervek elrablása.* in Doyle 2001, 281. o.)

¹¹ „– Remélem, nem hagyja cserben a szerencséje, és megoldja a rejtélyt – állt fel az ügyfelünk. – Már meg is oldottam. –Hogyan? Jól hallok? – Igen, már meg is oldottam. (...) Az ügyvel kapcsolatos következtetésem már készen voltak, mielőtt az ügyfelünk belépett volna a szobába. (...) Több hasonló esetről vannak feljegyzéseim, bár, mint említettem, egyik sem volt ennyire gyors és váratlan. Az egész vizsgálódásom csak arra irányult, hogy a sejtésemet bizonyossággá változtassam.” (*Az eltűnt menyasszony.* in Doyle 1987, 192-193. o.)

¹² „– Először teljesen elhibázott elméletet állítottam föl – mondta –, ami megint csak azt bizonyítja, hogy sosem szabad hiányos adatokból kiindulni. (...) Csupán az szől mentségemre, hogy azonnal átértékeltem a helyzetet, mihelyest a helyszínen világossá vált előttem, hogy bármiféle veszély fenyegette is az illető szoba lakóját, az semmiképpen sem jöhetett az ablak vagy az ajtó felől.” (*A pettyes pánt.* in: Doyle 1987, 164. o.)

¹³ *Az öt narancsmag.* in Doyle 1987, 95. o.

¹⁴ „A megfeszített agymunka óráiban, amikor a bizonyítékok minden egyes részletét gondosan mérlegelte, s szinte kijátszva őket egymás ellen, különböző elméleteket állított fel (...), nos, effajta foglalatosságai idején barátom egyenesen igényelte a visszavonultságot és a magányt. (...) Nem sokkal kilenc előtt léptem be újra a szalonba. Amikor kinyitottam az ajtót, első benyomásom az volt, hogy kigyulladt a ház. A helyiség annyira tele volt füsttel, hogy az asztali lámpa fénye is alig tört át rajta. (...) A ködfátyolon keresztül csupán a körvonala láttam Holmesnak, aki összekuporodva ült egy karosszékben, szájában fekete cseréppipája.” „Fura, de nekem az a véleményem (*mondja Holmes – K. Sz.*), hogy a koncentrált atmoszféra elősegíti a koncentrált gondolkodást. Addig még nem jutottam, hogy egy ládába bújjak, ha gondolkozni akarok, de meggyőződésemnek ez volna a logikus következménye.” (*A sátán kutyája* 21-22. o.)

¹⁵ Camera obscura a Cédrus-villában: „Az előkészületekből hamarosan nyilvánvalóvá tűnt számomra, hogy most is ülte fogja tölteni az éjszakát. Levetette a zakóját és a mellényét, nagy, kék háziköntöst öltött, aztán összegyűjtötte a szobában a párnákat (...). Ezeket egymásra rakva keleties heverőt csinált magának, törökülésben rátelepedett, maga mellé tett egy uncia finom dohányt és egy doboz gyufát. Így ült a lámpa halvány fényében, s egy öreg gyökérpipát pöfékelve üresen bámult a plafon sarkára. Nem mozdult, csak a kék füst bodorodott fölfelé körülötte.” Másnap reggel: „– Egy apró elméletemet szeretném próbára tenni – mondta, miközben a cipőjét húzta. – Az az érzésem, Watson, hogy ön most Európa egyik legnagyobb bolondja előtt áll. Megérdemelném, hogy innen a Charing Crossig rugdossák az alfeletem. De azt hiszem, most már kezembem az ügy kulcsa.” (*A ferde szájú.* in Doyle 1987, 116. o.)

¹⁶ Watson: „Szokása szerint (*Holmes – K. Sz.*) semmit sem mondott, én pedig a magam szokása szerint nem kérdeztem. Megelégedtem azzal, hogy részese lehetek a kalandnak, és felajánlhatom szerény segítségemet a végjátéknál anélkül, hogy szükségtelen kotnyeleskedéssel megzavarnám élénk figyelmét. Idővel majd minden a helyére kerül.” (*A Wisteria-ház esete.* in Doyle 2004, 27.o.)

¹⁷ i. m. 11. o.

¹⁸ *A Wisteria-ház esete.* in Doyle, 2004, 31. o.

¹⁹ vö: Sebeok, T. A. – Sebeok, J. U., 1990, 17-28. o.

²⁰ A szövegek alapján a következő maximák rekonstruálhatók: 1. A valóságot mindig a valószerűtlenek kizárását követően megmaradó legvalószínűbb lehetőség fedi (tapasztalatokból kiindulva csakis és kizárólag természetes okokkal magyarázható tényekre következtethetünk, mint azt a Gonosz frivol, a történet egészen végighúzódo dekonstruálása is mutatja *A sátán kutyája* című regény esetében). 2. Az egymás közelében levő különböző természetű dolgok, a múlt és jelen eseményeihez hasonlóan tükrözni fogják egymást, azaz megismerhetők lesznek a másik vizsgálata alapján (ez jelentheti pl. a kutya-gazda, a gyermek-szülő viszonyok értékelését, illetve a bűnügyi krónikák tanulmányozását). 3. A legnagyobb bűnöket a teljesen hétköznapiak tűnő esetekben követik el, míg a bizarnnak tűnő helyzetek gyakorta nem is rejtenek bűntényt. 4. Minden rejtély elvileg megoldható.

²¹ „Holmes, amikor így szagot fogott, teljesen átváltozott. (...) Arca kipirult és elsötétült. Szemöldöke két kemény, fekete vonallá merevedett, szeme acélos fénnel csillogott. Fejét leszegte, hátát begörbítette, ajkát összeszorította, hosszú, inas nyakán az erek úgy kidagadtak, mint az ostorszj. Orrlikái a vadúzás állati ösztönének engedelmességre kitértek, és gondolatait olyannyira az előtte álló feladatra összpontosította, hogy bármely kérdést vagy megjegyzést eleresztette a füle mellett, vagy legfeljebb egy türelmetlen, dühös horkantást lehetett belőle válaszként kicsikarni.” (*A Boscombe-völgyi rejtély.* in Doyle 1987, 76. o.)

²² „Borús szeptemberi este volt; sűrű, nedves köd ült a nagy város fölött piszkos színű felegekkel borítva be a sáros utcákat. A lámpák bágyadt fényfoltokként pislogtak a homályban gyöngye, kör alakú fényt vetve a nedves kövezetre. A ködös levegőn keresztül a kirakatok sárgás fényű lámpásai hol tisztább, hol elmosódottabb fénysugarat bocsátottak a nyüzsgő főutóra. Szinte kellemetlen, kísérteties látvány volt, amint az arcok véget nem érő sorban elshuhantak e keskeny fénysávok fölött – szomorú és víg, elgyötört és derűs arcok végtelen özőne. Mint az emberiség életében egyik nemzedék a másik nyomában, úgy siklottak a homályból a fénybe és a fényből újra vissza a homályba.” (*A Négyek jele.* 21-22. o.)

²³ „Egész életem egyetlen erőfeszítés, hogy meneküljek a pusztá létezés gyötrelme elől.” (*A Rőt Liga.* in Doyle 1987, 63. o.) „A nagy esetek ideje lejárt. Az emberek, legalábbis a bűnözők, elvesztették minden vállalkozókedvüket és eredetiségüket.” (*A Vérbűkkös tanya.* in Doyle 1987, 224. o.) „[A] lét unalmas egyhangúságát utálom: epedek az izgalmak után.” (*A Négyek jele* 6. o.)

²⁴ *A Négyek jele* 12. o.

²⁵ A gyilkos beismeri tettét, majd meglepődik: „Már most is bevallottam volna, csak a drága kislányom miatt nem tettem. Megszakadna a szíve... meg fog szakadni a szíve, ha meghallja, hogy engem letartóztatnak. – Lehet, hogy erre nem kerül sor – mondta Holmes. – Hogyan? – Én nem vagyok hivatalos bűnüldöző.” (*A Boscombe-völgyi rejtély.* in Doyle 1987, 82. o.) Holmes karácsony ajándék gyanánt futni engedi a kék karbunkulus elrablóját: „Végtére is, kedves Watsonom (...), milyen megdöbbenéssel kellene nekem támogatnom a rendőrség tökéletlen módszereit? (...) Tudom, így büntárs lettem magam is, de ez volt az egyetlen út, hogy megmentsek egy lelket.” (*A kék karbunkulus.* in Doyle 1987, 141. o.) Törvény és lelkiismeret dilemmáját Holmes ekképpen fogalmazza meg: „Működésem során egyszer-kétszer, úgy érzem, nagyobb bajt követtem el a bűnös felfedésével, mint ő maga a bűnével. Most már megtanultam vigyázni. Jobb, ha Anglia törvényeivel játszadok, mint a saját lelkiismeretemmel.” (*Az Apátság Major.* in Doyle 1988, 235. o.)

²⁶ Crary 1999, 59. o.

²⁷ *A Sherlock Holmes visszatér* címet viselő amerikai film készítői (rend. Kenneth Johnson, fsz. Anthony Higgins) Holmes módszerének a Viktória-kor ízlés- és szokásvilágába ágyazottságát mint humorforrást fedezik fel, s mutatnak rá, hogy a napjaink Amerikájában feltámadó detektív zseniális következtetései tökéletességükben is miképpen siklanak ki az ezredvégi életviszonyokra történő alkalmazás során.

²⁸ Crary 1999, 35. o.

Irodalom

Benyovszky Krisztián: *A jelek szerint. A detektívtörténet és közép-európai emléknymoi.* Pozsony, 2003, Kalligram.

Bényei Tamás: *Esendő szörnyeink és más történetek.* Budapest, 1993, JAK-Pesti Szalon Könyvkiadó.

Bényei Tamás: *Rejtélyes rend. A krimi, a metafizika és a posztmodern.* Budapest, 2000, Akadémiai Kiadó.

Crary, Jonathan: *A megfigyelő módszerei.* Budapest, 1999, Osiris Kiadó.

Doyle, Sir Arthur Conan: *Sherlock Holmes kalandjai.* ford. Boronkay Zsuzsa, Nikowitz Oszkár, Takácsy Gizella. Budapest, 1987, Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó Vállalat.

Doyle, Sir Arthur Conan: *Sherlock Holmes visszatér.* ford. Boronkay Zsuzsa, Nikowitz Oszkár, Takácsy Gizella. Budapest, 1988, Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó Vállalat.

Doyle, Sir Arthur Conan: *A brixtoni rejtély.* 1994, Hunga-Print Nyomda és Kiadó.

Doyle, Sir Arthur Conan: *A Négyek jele.* ford. Mikes Lajos. Szeged, Szukits Könyvkiadó.

Doyle, Sir Arthur Conan: *Sherlock Holmes összes története II.* ford. Ádám Szilvia, Árkos Antal, Katona Tamás, Lengyel Miklósné, Nikowitz Oszkár, Takácsy Gizella, Tiborszky Péter. 2001, Szukits Könyvkiadó.

Doyle, Sir Arthur Conan: *Sherlock Holmes különleges esetei.* ford. Cserna György. Pécs, 2004, Opus Kiadó.

Keszthelyi Tibor: *A detektívtörténet anatómiája.* Budapest, 1979, Magvető Könyvkiadó.

Keszthelyi Tibor (szerk.): *A krimi.* Budapest, 1985, Gondolat.

Sebeok, Thomas A. - Umiker-Sebeok, Jean: *Ismeri a módszeremet? Avagy: a mesterdetektív logikája.* ford. Szili József. Budapest, 1990, Gondolat.

Škvorecký, Josef: *Egy detektívregény-olvasó ötletei.* ford. Sinkó Péter. Európa Könyvkiadó.

Tamus István: *Cantata profana*